UWM 2026 PRACE LITERATUROZNAWCZE XIV ISBN 2353–5164
447–450 e-ISBN 2450–0798

DOI: 10.31648/pl.13322
Julita Kisielińska
University in Siedlce
ORCID: https://orcid.org/0009–0004–0972–3093
e-mail: julitakisielinska@uws.edu.pl

Magda Stasiuk, *Życie i twórczość Zofii z Wrońskich Ścisłowskiej*, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Sokołów Podlaski 2025, ss. 211

Twórczości Zofii z Wrońskich Ścisłowskiej próżno dziś szukać w ofertach współczesnych księgarni. Nierzadko trudno odnaleźć jej utwory nawet na półkach bibliotecznych, a dotarcie do rzetelnego i pogłębionego opracowania naukowego, poświęconego samej pisarce oraz jej dorobkowi, przez długie lata graniczyło z niemożliwością. Tym bardziej znacząca wydaje się decyzja Magdaleny Stasiuk, by właśnie tej zapomnianej autorce poświęcić monografię. Dlaczego?

Autorka wyjaśnia swój wybór już we wstępie *Życia i twórczości Zofii z Wrońskich Ścisłowskiej*. To z niego dowiadujemy się, że Ścisłowska należy do grona pisarek niemal całkowicie zapomnianych. Stasiuk otwarcie przyznaje, że jej twórczość znana jest jedynie „wytrawnym badaczom literatury i regionalnej historii" (Stasiuk 2025: 7). Nic więc dziwnego, że publikacja opiera się głównie na skrupulatnych kwerendach archiwalnych: analizie artykułów z epoki, nekrologach, wpisach z ksiąg metrykalnych oraz rozproszonych fragmentów dzieł samej autorki. Ważnym impulsem do wydania monografii była również przynależność dziewiętnastowiecznej twórczyni do kręgów kulturowych dzisiejszego Podlasia i Mazowsza, zwłaszcza Sokołowa Podlaskiego, Lublina i Siedlec (Dmowski 2007: 45). Książka ta stanowi więc próbę uczczenia pamięci i odzwierciedlenia wdzięczności dla „[…] pierwszego pisarza sokołowskiego, pierwszej kobiety w Sokołowie władającej piórem oraz pierwszej i jak dotąd jedynej kompozytorki związanej z Sokołowem" (Stasiuk 2025: 8–9).

Konstrukcja monografii opiera się na czterech zasadniczych częściach. Pierwsza z nich przybliża wczesne lata życia Zofii oraz jej drzewo genealogiczne. Autorka kreśli tu fascynujące powiązania rodziny Wrońskich z ważnymi rodami szlacheckimi, w tym z Czartoryskimi. Na kartach książki ożywają postacie związane z familią nie tylko więzami krwi, ale i wspólną działalnością społeczno-kulturalną. Stasiuk, badając archiwa z niezwykłą drobiazgowością, dociera do

wzmianek w „Tygodniku Ilustrowanym" czy „Kurierze Warszawskim", z których dowiadujemy się, że Ścisłowska publikowała nie tylko teksty literackie, lecz także cieszące się popularnością kompozycje muzyczne, m.in. walce i polonezy. Co ciekawe, pisarka ukończyła Warszawską Szkołę Muzyczną, tę samą, w której kształcił się Fryderyk Chopin. Choć trudna sytuacja rodzinna zmusiła ją do porzucenia marzeń o dalszej edukacji, swoje umiejętności wykorzystywała w celach zarobkowych, udzielając prywatnych lekcji muzyki.

Kolejny rozdział koncentruje się na lubelskim okresie życia autorki. To tutaj odnajdziemy szczegółową biografię, w tym okoliczności jej zamążpójścia i sekrety życia rodzinnego. Jak podkreśla Magdalena Stasiuk, czas ten nie był dla Zofii owocny pod względem literackim, dlatego ta część publikacji skupia się głównie na charakterystyce całego jej dorobku. Autorce udaje się wyłuskać fascynujące powiązania Ścisłowskiej z elitą literacką – jej poezja ukazywała się m.in. w „Pierwiosnku", na którego łamach debiutowała m.in. Narcyza Żmichowska (Chmielowski 1885: 292–293). Po lekturze „Okresu lubelskiego" łatwo o refleksję, iż sokołowska pisarka znana jest bardziej czytelnikom z działalności dziennikarskiej, jednak jak wspomina Stasiuk, to właśnie książki takie jak na przykład *Powieści dla dzieci na tle miejscowych zdarzeń osnute* i opowiastki moralizatorskie, publikowane w różnorakich zbiorowych tomach literackich, przyniosły jej największą sławę. Również *Wspomnienia z przejażdżki po kraju, napisane dla młodych czytelników*, przesycone fragmentami gawędy o regionalnej architekturze i historii, pełnią istotną rolę w odbiorze dorobku twórczego Ścisłowskiej, gdyż to właśnie dzięki tym zapiskom dzisiejsi mieszkańcy Sokołowa Podlaskiego mogli odnowić zwyczaj dziesięciokrotnego bicia w dzwon kościelny na pamiątkę bitwy pod Warną.

Same *Wspomnienia…* powstały w czasie, gdy pisarka zamieszkiwała już Sokołów Podlaski, czego deskrypcje Stasiuk ulokowała w sekcjach: „Okres sokołowski: przeprowadzka z Lublina do Siedlec i Sokołowa" oraz „Zofia Ścisłowska tutaj: Podlasie, Sokołów i jego mieszkańcy". Oba rozdziały już w pełni koncentrują się nad opisem życia literackiego i społecznego pisarki. W drugim z nich autorka monografii zamieszcza fragmenty opowiadań, artykułów z „Zorzy" czy z „Czytelni niedzielnej", a także w wcześniej wymienionych już *Wspomnień…*, gdzie namacalna jest obecność Sokołowian, ale też ludności okolicznych małych wiosek, takich jak Chodów, Krześlin czy Stara Wieś. Legenda o wizycie księcia Bogusława Radziwiłła w domu żebraka, czy historyjka o niewdzięcznej córce pt. *Siostra Magdalena*, stanowią miłe prozatorskie zaskoczenie fabularne i są jednocześnie dowodem popierającym stwierdzenie, jak bardzo Ścisłowska interesowała się lokalną ludnością i jej sprawami i jak mocno zakorzeniła swoją obecność w krajobrazie Mazowsza i Podlasia.

Korespondencji Zofii z Józefem Ignacym Kraszewskim Magda Stasiuk poświęca w całości jeden z podrozdziałów, tłumacząc jak ważna była to relacja, podkreślając, że to sama Zofia w 1854 roku wyszła z inicjatywą nawiązania z nim kontaktu. Wymiana listów z wielkim pisarzem zaowocowała m.in. rekomendacją jej twórczości przez Kraszewskiego na łamach „Gazety Warszawskiej". W monografii znajduje się informacji o powinowactwie Ścisłowskiej z kręgami cenionych twórców literatury polskiej, jak na przykład znajomością z Wincentym Dawidem oraz Pauliną Wilkońską, ale też jej koneksje ze środowiskiem arystokrackim, z hrabiną Anną z Ledóchowskich, która została nawet matką chrzestną jednego z jej potomków.

I chociaż skrupulatność Magdaleny Stasiuk w niektórych momentach może wywoływać poczucie zmęczenia, *Życie i twórczość Zofii z Wrońskich Ścisłowskiej* pozostaje ważnym elementem kronikarsko-twórczym historii Mazowsza i Podlasia. Książka ta jest wyjątkowa, bo w sposób szczegółowy (na tyle, na ile pozwalają źródła) przybliża postać tak istotną dla regionu, a jednocześnie niemal całkowicie zapomnianą. Choć Ścisłowska nie była arystokratką tak jak księżna Aleksandra Ogińska, wielbiona przez ówczesnych mieszkańców Siedlec i okolic, jawi się jako figura ponadprzeciętna[1]. Jej obraz, wyłaniający się zza słów Stasiuk, często przypominać może typowy portret figury kobiecej z dziewiętnastego wieku, bo była ona przecież i żoną, i matką oraz osobą głęboko przywiązaną do wartości religijnych. Jednak im bardziej zagłębiamy się w karty tej historii, tym wyraźniej rysuje się portret kobiety, która, choć nie była emancypantką, potrafiła przekroczyć ograniczenia narzucane przez ówczesne normy społeczne i zaistnieć w literaturze jako twórczyni w czasach, które temu nie sprzyjały (Urbańska 2021: 217–230).

Monografia ta to nie tylko tekst, ale też starannie opracowana oprawa graficzna, ponieważ zamieszczone wewnątrz ryciny potwierdzają skrupulatność autorki – ilustrują wszelkie nieoczywiste wzmianki o miejscach i postaciach powiązanych z Zofią z Wrońskich i jednocześnie oddają ton i klimat czasów, w których żyła ta pisarka. Jest to pozycja obowiązkowa dla mieszkańców Sokołowa, ale nie tylko, ponieważ nadszedł czas, by twórczość Ścisłowskiej wydobyć na powierzchnię i mam nadzieję, że niniejsza recenzja skromnie się do tego również przyczynia.

[1] Jak wspomina Artur Ziontek, Aleksandra Ogińska sprawiła, że Siedlce w XVIII wieku stanowiły jeden z najważniejszych ośrodków kulturowych w kraju.

Bibliografia

Opracowania

Dmowski Rafał (2007), *Siedlce w XIX wieku – zarys problematyki badawczej*, w: *Aleksandra Ogińska i Siedlce w trzech pamiętnikach z XIX wieku*, red. Rafał Dmowski i Artur Ziontek, Archiwum Państwowe w Siedlcach, Instytut Filologii Polskiej Akademii Podlaskiej, Instytut Historii Akademii Podlaskiej, Siedlce: 45–68.

Stasiuk Magda (2025), *Życie i twórczość Zofii z Wrońskich Ścisłowskiej*, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Sokołów Podlaski.

Urbańska Magda (2021), *Wychowanie i kształcenie kobiet w XIX-wiecznej Polsce*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne", 18(1): 217–230.

Ziontek Artur (2005), *Pani na Siedlcach Aleksandra Ogińska. Stan badań i problematyki*, w: „Wschodni Rocznik Humanistyczny", t. 2: 403–414.

Źródła internetowe

Chmielowski Piotr (1885), *Autorki Polskie wieku XIX. Studyum literacko-obyczajowe*, Spółka Nakładowa Warszawska, Warszawa, https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11181/edition/18127/content [dostęp: 28.04.2026].